

הלכות שבת – שיעור 13 מלאכות חורש וזורע

מלאכת חורש

המלאכה במשכן

חרשו את הקרקע כדי להכשיר אותה לזריעת סממני הצבע של המשכן (שבת עג). ורש"י שם, ועיי"ע מנחת חינוך מצוה לב מלאכת חרישה ו).

הגדרת המלאכה

'ייפוי והכשרת הקרקע לזריעה או לנטיעה, בכל צורה שהיא'. ולכך אסור לחרוש, לחפור או לחרוץ את הקרקע, לפי שרגבי האדמה מתרפים ונעשים ראויים לזריעה. וכן אסרו לזבל, לסקל אבנים מהקרקע, לנכש עשבים וכיו"ב, שבכך מייפה את הקרקע ומכשירה לזריעה. וכן אסור להשוות את פני הקרקע כגון שהיו בה גבשושיות ורידדן, או שהיו בה גומות ומילא אותם בעפר, לפי שמיפה ומכשיר את הקרקע שתהא נוחה לזריעה (ירושלמי שבת ז ב, רמב"ם שבת ז ב, ח א. שביתת השבת חורש ה, משני"ב פתיחה לסי' שלז).

חורש או בונה

קרקע שאינה עומדת לזריעה: גם בקרקע שאינה עומדת לזריעה, כל שראויה לזריעה [היינו שאם יזרעו בה תצמיח], נאמרו בה כל איסורי חורש הנ"ל. אך כאשר הקרקע מיועדת לשימוש דירה או הילוך הרבים ולא לזריעה, עובר בתיקונו את הקרקע על מלאכת בונה, כגון סוכה שנעשית בחצר הבניין על גבי עפר, אסור להסיר הגבשושיות או למלא גומות בכדי להשוות את הקרקע שתהיה ישרה, משום איסור בונה (משני"ב שלו פתיחה, אגלי טל חורש הערה טז). ולכך כל איסורי חורש שיבוארו להלן שייכים בין בגינות, שדות ופרדסים, חצרות פרטיים, שבילים וסמטאות רחוב, או מצד איסור חורש או משום בונה.

גזירות חז"ל משום חשש חורש

כיבוד הבית

אסרו חכמים לכבד [לטאטא] בשבת קרקע שאינה מרוצפת, לפי שפעולת הכיבוד משווה את הגומות שבקרקע ומיישרת את משטח הבית ועובר על כך על איסור בונה, ועוד שע"י כיבודו עוקר עפר המחובר לקרקע ונמצא חופר. ויש אומרים שאף אם אין ודאי שישווה הגומות בפעולתו, חוששים שמא מתוך שעסוק לנקות וליפות את הקרקע ישכח וישווה את הגומות שבקרקע בכוונה תחילה (שבת צה, שו"ע שלו ב, משני"ב ו ושעה"צ ג). אולם בקרקע מרוצפת בזמנינו שכל הבתים מרוצפים, מותר לכבד את הבית בכל סוגי הריצוף ולא גזרו בזה (שו"ע ורמ"א שלו ב, ומשני"ב ז ט. ביה"ל ב ד"ה ויש, שש"כ כג א).

ובאדם שגר בקומת קרקע וחצר ביתו מרוצפת, רואים את החצר המרוצפת כהמשך לבית המרוצף ומותר לכבדה גם לבני אשכנז (כן צידד הגרש"ז אויערבך, שש"כ כג הערה ז).

הדחת הבית (שטיפה)

אסרו חכמים להדיח (שטיפה) קרקע בשבת, לפי שמתוך שעוסק בייפוי הקרקע וניקויה, חוששים שאם יראה גומות בקרקע ישכח וישווה את הגומות שבקרקע לייפותה. והחמירו חכמים בשטיפה יותר מכיבוד, ואסרו לשטוף גם קרקע מרוצפת, ואפי' בזמנינו שכל הבתים מרוצפים אסור לשטוף את רצפת הבית בשבת, אף לא בעזרת מגב גומי שאין בו חשש סחיטה. והטעם

הלכות שבת – שיעור 13

מלאכות חורש וזרע

שהחמירו בזה יותר מבכיבוד, לפי שכיבוד הוא דבר יותר נחוץ משטיפה לכך הקלו בו במרוצף ולא גזרו משום שאינו מרוצף (שו"ע שלו ג ומשני"ב טז יז, שש"כ כג ו, חזו"ע שבת ד עמ' מט, חוט שני שבת א עמ' צז).

ברם מאחר שהטעם שהחמירו בשטיפת הבית אף בזמנינו הוא משום שאינו נחוץ כ"כ כמו כיבוד, לכך כאשר השטיפה נחוצה, וכגון שהרצפה מלוכלכת ביותר, שנשפך עליה משקה דביק או בימי החורף שהתלכלכה מבוץ וכיו"ב מותר לשטוף את הרצפה. כמו"כ כאשר נשפכו מים על הרצפה או נכנסו מי גשמים מותר לגרוף את המים, שאין זה בכלל הדחת הבית כיון שכוונתו רק לסלק את המים ממקום זה.

אך כמובן כל היתרים אלו הם בתנאי שיגרוף עם מגב גומי שאין בו חשש סחיטה, וכמובן ללא סמרטוט (שש"כ כג ו והערה ל, אול"צ ב מג ח, חזו"ע שבת ד עמ' מט).

עוד כתבו הפוסקים שאיסור הדחה הוא רק ברצפה, אך מותר להדיח את השיש ואת אסלת השירותים אע"פ שמחוברים לקרקע ואינו נחשב כהדחת הרצפה (חזו"ע שבת ד עמ' מט, ארחות שבת יח הערה פ ובירורי הלכה עמ' תקטז ו בשם הגרי"ש ואזנר, וראה שש"כ כגט ז שהתיר ניקוי האסלה בעזרת מברשת גומי או פלסטיק שאין בהם חשש סחיטה).

משחק גולות וכדו'

כל המשחקים שנצרך לשם המשחק משטח קרקע שווה וישר, אסור לשחק בהם בשבת על גבי קרקע שאינה מרוצפת, משום שחששו חכמים שישווה הגומות שבקרקע בכדי ליצור משטח ישר, לכך אסור לשחק בגולות, משום חשש שישווה הגומות שבקרקע שיכין דרך לגלגל הגולה (שו"ע שלח ה ומשני"ב יט, ארחות שבת יח ג).

אך בקרקע מרוצפת, לדעת פוסקי ספרד מותר לכתחילה.

ולדעת פוסקי אשכנז כיום שכל בתי העיר מרוצפים מותר לשחק בגולות בתוך הבית, אך לשחק בגולות מחוץ לבית כגון ברחוב בשטח מרוצף יש להחמיר, אטו מקומות שאינם מרוצפים (משני"ב כ, חזו"ע שבת ד עמ' ג).

ומכל מקום בין במשחק הגולות ובין במשחק כדור אין למחות ביד נשים וקטנים, או אפי' גדולים שאינם שומעים, אף שמשחקים בקרקע שאינה מרוצפת, שמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידין (רמ"א שלח ה וכה"ח מב, מג, משני"ב שח קנח).

משחק בארגז חול

אין להתיר לילדים לשחק בארגז חול אלא אם כן החול הוא דק ויבש באופן שמיד עם נטילתו נופל חול מהצדדים למקום הגומא וסותמה, וכל שכן שיש להזהירם שלא לחפור שם בעומק שאז יגיעו לעפר שאינו תיחוח ודק כ"כ.

וכן אין להניח לילדים לשחק בחול שעל שפת הים אף באופן שאין בו חשש עשיית גומא, משום שחול זה הוא מוקצה שלא הוכן מבעוד יום למשחק, בשונה מארגז חול שהוכן למשחק ילדים שאינו מוקצה (שו"ע שח לח ומשני"ב קמג, שש"כ טז ד).

מלאכת זרע

הלכות שבת – שיעור 13

מלאכות חורש וזורע

המלאכה במשכן

זרעו את זרעי סממני הצבע, בכדי להפיק מהם צבע ליריעות המשכן (שבת עג. ורש"י ד"ה האופה).

הגדרת המלאכה

גרימת הצמחת דברים, על ידי פעולה הנעשית בקרקע או בזרעים או באילנות לצורך הצמחתם. ולכך הזרע זרעים או הנוטע אילנות או המבריך אילנות, מרכיב או זומר, כולם בכלל מלאכת זרע שענין אחד לכולם, שכוונת האדם להצמחה. ומטעם זה אסור להשקות צמחים בשבת או לשרות זרעים במים כדי שינבטו מאחר שכוונתו להצמיח (שבת עג., רמב"ם שבת ז ג, ח ב).

דברים האסורים משום מלאכת זרע

נתבאר שגדר מלאכת זרע היא גרימת הצמחת דברים ע"י פעולות הנעשות בקרקע בזרעים או באילנות, ונציע בזה מספר דוגמאות מעשיות, וכדלהלן:

השלכת זרעים בקרקע

אסור להשליך זרעים על קרקע לחה, לפי שסופם לצמוח מחמת ריכוך הקרקע או להשתרש בקרקע. אמנם מאחר שאין הזרעים צומחים ומשתרשים בפחות מג' ימים, לכך מותר להשליך זרעים במקום שלא יוכלו להשתרש בקרקע, כגון לפני תרנגולים ע"ג הקרקע בכמות הראויה לאכילתם ליום או יומיים בלבד, לפי שיאכלום קודם שיצמחו. וכן במקום דריסת רגלי אדם לפי שאין סופן לצמוח במקום זה (שו"ע שלו ד, משנ"ב לא- לג לט, וראה שבט הלוי ז קפ א).

השקיה

אסור להשקות צמחים בשבת, ולכך לא ישטוף ידיו על גבי עשבים לפי שמועיל להצמחתם וחייב משום מלאכת זרע, וכן במקום שנטועים אילנות אפי' אינן צריכים למים ויגדלו גם בלא השקיתו, אסור לשפוך שם מים, לפי שע"י המים הם מוסיפים לגדול ולשאת ענף ופרי (שו"ע שלו ג ומשנ"ב כו, משנ"ב שכא לו, כה"ח שלו כז). ואף כשאין זרעים בקרקע אם היא קרקע שעומדת לחרישה, יש להחמיר משום מלאכת חורש שמרפה את הקרקע ע"י לחלוח המים (שעה"צ שלו יח).

אופנים שהתירו לשפוך מים על אדמה

ברם מאחר ואיסור זרע הוא רק כשיש תועלת להצמחה, לכך כשאין בהשקיה תועלת להצמחה ואף אין הקרקע עומדת לחרישה מותר להשקותה לכתחילה, ומטעם זה ישנם כמה אופנים שהתירו השקיה:

א. אם כבר הושקו היום באופן שתוספת השקיה רק מגרעת לצמחים, מותר להשקות (כה"ח שלו כט, וראה ששי"כ הערה כא שהביא שיש אסורים).

ב. קרקע שאינה עומדת לא לחרישה ולא לזריעה ואין בה זרעים מותר להשקותה (ששי"כ כו הערה יז, וראה משנ"ב שלו ה, וכה"ח שלו כז).

ג. משקים שאינם מצמיחים אלא מזיקים לזרעים מותר לשפכם ע"ג הצמחים, כגון יין ומי רגלים, אך בשאר משקים כגון מי פירות יש להחמיר ובפרט אם יש בהם גם תערובת מים (שו"ע שלו ג ומשנ"ב כח כט, וביה"ל ד"ה או, חזו"ע שבת ד עמ"ב, וראה שעה"צ כה, וראה ששי"כ כו ו גבי רוק, ובאמת מוכח בשביתת השבת זרע ב שדינו כמי רגלים).

הלכות שבת – שיעור 13

מלאכות חורש וזורע

ד. ישנו אופן שהקלו הפוסקים אף שמועיל להצמחה, כגון לשטוף ידיו לתוך כיוור אשר המים שנשפכים לתוכו זורמים דרך צינור ומגיעים לקרקע זרועה ובתנאי שאין כוונתו להצמחה, מאחר שהוא נעשה בגרמא ע"י כח שני (הגרש"ז אויערבך ש"י"ב יב הערה נג, חזו"ע שבת ד עמ' ז).

נתינת גרעינים וזרעים באגרטל מים

אסור לשרות גרעיני חיטה ושעורה במים כדי שיצמחו וישרישו משום איסור זורע, ואפי' גרעין אחד אסור. ודוקא כשכוונתו להצמיח שדעתו להשאיר הזרעים במים שיעור זמן שיצמחו, שבוה חייב משעת נתינתם במים אף שלא יצמחו אלא אחר כמה ימים, אך אם כוונתו להסירם קודם שיצמחו ושורה אותם רק למטרת ריכוך, וכגון לרכך החציר בכדי להאכיל את הבהמות מותר. דוגמא מעשית לכך, אסור ליתן גרעין של אבוקדו בתוך צנצנת עם מים בשבת כדי שישריש (שו"ע שלו יא, משנ"ב נ- נב ושעה"צ מו, שש"כ כו ד, וראה חזו"ע שבת ד עמ' יט בגדולי מים שאסור לכל הפחות מדרבנן).

העמדת עצי בשמים במים

לדעת פוסקי אשכנז, אף שאין בזה זורע כיון שאין בכח העצי בשמים התלושים לצמוח במים, מותר רק להוסיף מים, או להחזיר לאותם מים שהיו שם, אבל אסור להניח לכתחילה עצי בשמים ושאר ענפים תלושים, משום טרחה שלא לצורך השבת (משנ"ב שכא לו ושעה"צ מא, ובמשנ"ב שלו נד). ומאידך לדעת פוסקי ספרד אף בעשבי בשמים וכיו"ב שאין ראויים לאכילה, כל שמותרים בטלטול בשבת, מותר להשקותם וכן להעמידם תחילה בשבת במים, וכן להוסיף או להחליף להם מים (חזון עובדיה שבת ד עמ' כב, מנוחת אהבה ג הערה 18).

העמדת פרחים באגרטל מים

לדעת פוסקי אשכנז אסור להעמיד פרחים ושושנים באגרטל מים בשבת, ואף אם כבר היו במים אלו וכעת מחזירים אסור, כגון שנטלם להריח ורוצה מיד להחזירם, לפי שהם נפתחים מלחלוחית המים ונמצא מצמיח בשבת (רמ"א שלו יא ומשנ"ב נד). אולם לדעת פוסקי ספרד מותר הדבר אף אם יפתחו ע"י כך הפרחים, לפי שאינו מצמיח דבר חדש, אלא רק נפתח הסתום ולא נתחדש דבר שלא היה קודם. ברם גם לבני ספרד מן הראוי להחמיר לכתחילה שלא להניחם במים בשבת (מהריק"ש שם, ברכי יוסף שלו ז, חזו"ע שבת ד עמ' כ, ומכל מקום בשו"ת יחווה דעת ב נג כתב שלכתחילה אינו ראוי לעשות כן).

טיפול בזרעים

כל פעולה שמועילה לטיפוח והצמחת הגידולים אסורה משום זורע, ולכך אסור לפרוס יריעות ניילון או כל מכסה אחר מעל צמחים או להסירם כשעושה כן לטיפוח הצמחים (חזו"א מנוחה נכונה עמ' לג, שש"כ כו ט, יחווה דעת ה כט).

ברם מותר לפתוח את התריסים והחלונות של הדירה בשבת, כשכוונתו להכניס בה אויר צח, אף על פי שנמצאים בדירה עציצים שיש בהם זרעים ושושנים ומועיל להצמחתם (יחווה דעת ה כט, שש"כ כו הערה לג, וראה עוד מש"כ בהערה לב בשם הגרש"ז אויערבך).

טיפול בעציצים

איסור זריעה נאמר גם בעציץ אפי' אינו מנוקב ומונח בעליית הגג כך שאינו יונק מהקרקע, כפי המצוי בעשבי בשמים שמגדלים בבית באדניות, וכן אסור לטפל בו לטיפוח הצמחים כגון להשקותו וכיו"ב משום איסור זורע (נשמת אדם יא א, משנ"ב שלו מא, שכא לו, וראה חזו"ע שבת ד עמ' עא).